

CERRAH MEHMED PAŞA

(ö. 1013/1604)

Osmanlı sadrazamı.

Aslen devşirmedir. Enderun'da yetişti ve Has Oda'da cerrahlık görevinde bulundu. Daha sonra yeniçeri ağası oldu. 1578'de Kaptanıderyâ Piyâle Paşa'dan dul kalan Hâce Gevherî Memlûk Sultan'la evlendi. 1579'da beylerbeyliğe tayin edildi. 1581'de Rumeli beylerbeyi, Mart 1582'de de Boyalı Mehmed Paşa'nın yerine dördüncü vezir oldu. Bu görevde iken III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'i (III. Mehmed) sünnet etti. Bu sebeple bundan sonra "cerrah" lakabıyla anıldı. 1584'te üçüncü vezir oldu; Şubat 1587'de azledilmesine rağmen aynı yılın haziran ayında yeniden vezirliğe tayin edildi. Ancak 1589'da Gence seferi sonrasında, 100 dirhem gümüşten 500 akçe kesilmesi gerekirken 2000 adet ayarı düşük akçe kesilmesi ve bunun üzerine sipahilerin ayaklanması sonucu Sadrazam Siyavuş Paşa, Şeyhülislâm Şeyhî Efendi ve Vezir İbrâhim Paşa ile birlikte azledildi. 29 Ocak 1593'te yeniden dördüncü vezirliğe tayin edilen Cerrah Mehmed Paşa bir yıl sonra üçüncü vezir oldu. 1596'da Eğri seferi dolayısıyla Belgrad'da bulunan ordunun zahiresini temine memur edildi. 4 Mart 1596'da sefere çıktı ve Eğri Kalesi kuşatmasına katıldı. Bundan sonra ikinci vezir ve sadâret kaymakamı oldu. 9 Nisan 1598'de Hadım Hasan Paşa'nın azli üzerine sadârete getirildi. Ancak hastalığı sebebiyle Dîvân-ı Hümâyûn'a gelemediği ve devlet işlerini nişancı vasıtasıyla sarayından yürüttüğü için 6 Ocak 1599'da azledildi, yerine Damad İbrâhim Paşa getirildi. 7 Şaban 1012 (10 Ocak 1604) tarihinde vefat etti ve yaptırdığı caminin hazîresindeki türbeye gömüldü.

İstanbul'da Aksaray'dan Kocamustafapaşa'ya giden yol üzerinde ve Cerrah-

paşa adıyla meşhur olan semtte Mimar Dâvud Ağa'ya bir cami (1002/1593-94), türbe, medrese (Cerrah Mehmed Paşa Sultânîsi veya Gevher Han Sultan Medresesi), mektep, dershane, sebil, çeşme, şadırvan ve çifte hamam yaptırmıştır. Hamam 1908'de kapanmış, daha sonra da bakımsızlıktan yıkılmıştır. Caminin köşesinde yer alan çeşme de harap durumdadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Selânikî, *Târih* (İpsirli), I, 135, 180, 185-186, 210-211, 305, 394; II, 551, 560, 571-572, 635, 690, 733-735, 744, 768, 770, 789; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 337-338, 375, 379, 480, 589; Peçuy-lu İbrâhim, *Târih*, II, 25, 193, 209-210, 223, 326, 360, 482, 483, 746; Naîmâ, *Târih*, I, 187, 213-214; *Hadîkatü'l-vüzerâ*, s. 49; Danişmend, *Kronoloji*, III, 59, 76, 111, 168, 185, 191-192.

YUSUF HALAÇOĞLU

CERRAHHÂNE-i ÂMİRE

(bk. MEKTEB-i TİBBİYYE).

CERRÂHİLER

(بنو الجراح)

Filistin, Belkâ ve Kuzey Arabistan'da yaşayan ve IV-V. (X-XI.) yüzyıllarda bu bölgede önemli rol oynayan bir aile.

Cerrâhiler, Arabistan'da Ecâ (أجا) ve Selmâ dağları arasında bulunan anayurtlarını terkeden Kahtânî Tay kabilesine mensupturlar. Bu kabile önce Halep ve çevresine yerleşmiş, daha sonra Ürdün sınırları içerisindeki Belkâ, Havran ve Dimaşk'a göç etmiştir. Kaynaklar bu kabileden cömert, güçlü ve yardım sever bir Arap kabilesi olarak bahsederler.

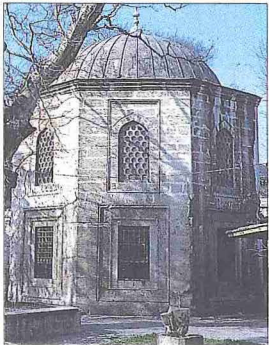
Filistin'de Remle'yi merkez edinen Cerrâhiler Mısır yolu üzerinde bulunan mevkillerinin stratejik önemi sebebiyle Mısır'a hâkim olan Fâtımîler'le Suriye'de hüküm süren hânedanlar arasında cereyan eden olaylara karışmışlardır. 360 (971) yılında Karmatiler Remle'yi istilâ edince Ebû Muhammed Abdullah el-Hasenî ile beraber Dağfel b. Cerrâh et-Tâî'yi burada bırakmışlardı. Dağfel'in yanında İhşîdiler'den bir grup bulunmaktaydı.

Karmatiler 974 yılında Mısır'ı ikinci defa istilâya kalkıştıklarında Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînillâh, Hassân b. Cerrâh'a 100.000 dinar vererek onu Karmatiler'den ayrılmaya ikna etti. Sonuçta Karmatiler çok sayıda ölü ve yaralı bırakarak Mısır'ı terketmek zorunda kaldılar. Cer-

râhiler'in, kendilerine verilen para karşılığında müttefiklerine ihanet etmeleri belirgin bir vasıfları gibi görünmektedir. 975 yılında da Dağfel b. Cerrâh et-Tâî, Fâtımî Halifesi Azîz-Billâh ile 100.000 dinar karşılığında anlaşlıktan sonra müttefikî olan Türk emîri Alp Tegin'i (Alf Tekîn) ona teslim etmiştir (977). Bu olaydan sonra Fâtımî Halifesi Azîz-Billâh 979'da onun Remle üzerindeki hâkimiyetini tanıdı ve idareyi Müferric b. Dağfel et-Tâî'ye bırakarak onu mükâfatlandırdı. Müferric zalimane bir idare kurmuş, aynı zamanda Fâtımîler'e bağlılık göstermeye devam ederek çok mal toplamış ve Filistin'in güney tarafının büyük bir kısmını idaresi altına almıştır. Fâtımîler'in bu duruma karşı çıkmadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü Cerrâhiler, Karmatiler ve Hamdâniler'in Dimaşk'ı istilâ etmek için 980 yılında başlayan hücumları karşısında tampon vazifesi görüyorlardı.

Müferric, Hamdâniler'den Ebû Tağlib'i yenilgiye uğratarak öldürdükten sonra Remle'ye döndü ve halka çok zulmetti. Makrîzî, İbnü'l-Cerrâh'ın ülkeye hâkim olduğunu, Tay kabilesinin oraya gelmesiyle ziraatın tamamen durduğunu söylemektedir. Cerrâhiler savaşlar ve diğer karışıklıklarla uğraştıkları için ziraat yapamamıştır. Savaşlar yüzünden bölge halkı açlıkla karşı karşıya kalmıştı.

Müferric Fâtımîler'e karşı samimi değildi. Fırsat buldukça onların aleyhinde başkalarıyla iş birliği yapıyordu. Onun ülkeyi tahrip etme ve karışıklıklar çıkarma hususunda aşırı gitmesi üzerine Fâtımîler ona karşı Türk emir Yeltegin kumandasında bir ordu sevk etmiştir (982). Yeltegin'e mağlûp olan Müferric önce Antakya'ya, ardından da Humus'a kaçtı. Bizans'ın Antakya valisinden yardım istediye de bir sonuç alamadı. Daha sonra tekrar Hamdâniler'e katıldı. Fâtımî Veziri İbn Killis Müferric'in tehlikeli bir adam olduğunu bildiği için Halife Azîz'e onu kesinlikle affetmemesini ve kendisiyle iş birliği yapmamasını söyledi. Fakat buna rağmen 380 (990-91) yılında Fâtımîler'le Müferric arasında bir ittifak yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu ittifakın, Abbâsî halifesiyle haberleşmek ve onunla iş birliği yapmakla suçlanan Dimaşk Valisi Münir el-Hâdim'in ortadan kaldırılması için yapılmış olması da muhtemeldir. Nitekim Fâtımîler 381'de (991-92) Emir Mengü Tegin ve Cerrâhiler'le birlikte Münir el-Hâdim'i yenilgiye uğrattılar. Dimaşk'ın yeni valisi Ceyş b. Samsa-

Cerrah Mehmed Paşa'nın türbesi - Cerrahpaşa / İstanbul

ma 997'de Remle'yi geri almak isteyen Müferric'e hücum ederek onu Tay dağlarına çekilmek zorunda bıraktı. Fakat daha sonra Müferric'i affedip kendisini yeniden Remle'ye vali tayin ettiler. Buna rağmen Müferric Fâtımîler'in zayıf bir anını yakalamak için fırsat kolluyordu. Fâtımî halifesi, Müferric'in oğulları Ali, Hassân ve Mahmûd'u 1005-1006 yılları arasında Kahire'de karşılamış, onlar da Fâtımî halifesi için 16.000 asker topladıktan sonra Mısır'da Fâtımî varlığını tehdit eden ve Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik'in soyundan gelen Ebû Rikve el-Velîd'in ortadan kaldırılması konusunda kendisine yardımcı olmuşlardır.

Ancak bu dostluk da uzun süre devam etmedi. Halife Kudûs'teki Kiyâme Kilisesi'nin yıkılmasını emrettiğinde Müferric hristiyanların desteğini sağlamak için kilise binasının yeniden yapılmasına yardım ettiği gibi Hassân da babası, iki kardeşi ve amcası öldürülünce Fâtımî halifesinden korkup kaçan vezir Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Ali el-Mağribî'yi himaye etmiştir. Fâtımî halifesi daha sonra hediyeler göndererek Hassân'ın gönülünü almış ve Suriye orduları kumandanı ve Dimaşk Valisi Yârûh'a karşı ondan yardım istemiş, o da bu isteği kabul etmiştir.

Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Ali, Cerrâhîler'i, Fâtımîler'e karşı Ebû'l-Fütûh el-Müsevî adıyla tanınan Mekke Emîri Şerif Hasan b. Ca'fer el-Alevî'ye biat etmeye teşvik etti. Ebû'l-Fütûh Eylül 1012'de Remle'ye geldi ve emirlik binasına indi. Cuma günü emir, at üzerinde Müferric, oğulları ve Tay kabilesinin diğer emirleri de yaya olarak mescide kadar gittiler. Biat merasimi orada tamamlandı ve Mekke emirine Râşid-Lidînilâh lakabı verilerek adına para bastırıldı.

Fâtımî halifesi bu durumdan son derece rahatsız oldu. Fakat Cerrâhîler'in soyguncu, kaypak ve saldırgan olduklarını bildiği için ona göre davranmayı ve onları para ile kazanma yollarını aramayı tercih etti. Bu şekilde Müferric'in oğullarından Mahmûd ve Ali'ye 50'er bin dinar ve çeşitli hediyeler vererek onların yeni halifeyi desteklemesine engel oldu. Fâtımî halifesi Hassân'a da çeşitli yerleri iktâ etti. Halife Hâkim-Biemrillâh 1013 yılında Cerrâhîler'i tehdide başladı. Aynı yıl Müferric ölünce Ali ile Mahmûd Fâtımîler'e itaat arz ettiler. Hassân da annesini halifenin kız kardeşi Sittülmülk'e gönderip af diledi; halife Filistin'i ona iktâ etti. Müferric'in ölümünden son-

ra Fâtımîler'in duruma hâkim olmasına kadar bölgede karışıklıklar ve yağmalar devam etti. Müferric'in oğlu Hassân daha çok barıştan yanaydı. 1016 yılında Fâtımîler'in Halep'i kuşatmasında onlara yardımcı oldu. Fakat bu barış uzun sürmedi. Hassân 411 (1020-21) tarihinde Fâtımîler'e isyan edip Suriye'nin güneyindeki büyük bir sahayı istilâ etti, Kilâb ve Kelb kabileleriyle anlaşarak Suriye'yi aralarında paylaştılar. Filistin ve çevresi Hassân b. Müferric'e, Dimaşk ve çevresi Sinân el-Kelbî'ye, Halep ve çevresi de Sâlih b. Mirdâs el-Kilâbî'ye verildi.

Kaynaklar bu anlaşmanın Fâtımîler'in sonu demek olduğunu kaydetmektedirler. Daha sonra bu üç müttetik Bizans İmparatoru II. Basileios ile görüşüp Fâtımîler'e karşı ondan yardım istediler. Ancak Bizans'la Fâtımîler arasındaki dostluk bağları Bizans'ın bu teklifi kabul etmesine engel oldu. Fakat bu ittifak uzun sürmedi ve Sinân b. Uleyyân el-Kelbî'nin 1028 yılında ölümünden sonra bozuldu. Kelb kabilesinin yeni emîri Fâtımî Halifesi Zâhir ile birleşti, Hassân ve beraberindekiler ise Bizans hâkimiyetindeki topraklara kaçtılar ve 1031'deki Efâmiye kuşatmasında onlara katıldılar.

Cerrâhîler Remle'ye ancak Fâtımî Emîri Anuş Tegin ed-Dizberî'nin 1041'de ölümünden sonra dönebildiler. O sırada Suriye'de karışıklıklar hüküm sürüyordu. Hassân b. Müferric et-Tâî Remle'ye döndü ve Filistin'i istilâ etti.

Bu tarihten sonra kaynaklarda Cerrâhîler hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak yıllar sonra Hassân'ın yeğenleri Humeyd b. Mahmûd ile Hâzım b. Ali Kahire'de yakalanıp hapsedilmiştir. Cerrâhîler'in emirliği uzun süre devam etmedi. Zira bulundukları bölge 1071'de Selçuklu Emîri Atsız b. Uvak'ın idaresine geçti.

İlk Tâî Emirliği ortadan kaldırıldıktan sonra VI. (XII.) yüzyılda Müferric'in ahfâdından Fazl b. Rebî'a, Şerât ve Belkâ bölgesinde yeni bir sülâle tesis etti. Zübeyd, Kelb, Mezhic ve Hüzeyl gibi bazı kabileler de ona katıldı. Kaynaklar Âl-i Rebîa'nın Haçlı seferleri sırasında milis kuvvetleri veya nizamî ordular halinde müslüman hükümdarların emrinde savaşıklarını kaydederler.

501'de (1107-1108) Suriye'ye gelerek Selçuklular'ın hizmetine giren Fazl b. Rebî'a kaypak davranışları yüzünden Atabeg Tuğtegin tarafından Dimaşk'tan uzaklaştırıldı. Fazl'ın soyundan gelen emirler

VIII. (XIV.) yüzyıl sonlarına kadar varlıklarını sürdürdüler. Bunların meşhur siemaları şunlardır: Emîrû'l-Arab Mâni' b. Hadîse (ö. 630/1233), Sultânû'l-Arab İsâ b. Mühennâ b. Mâni' (ö. 683/1284), Ahmed b. Hicc b. Yezîd (ö. 680/1281'den sonra), Mühennâ b. İsâ (ö. 735/1335), Hiyâr b. Mühennâ (ö. 776/1374) ve Muhammed b. Nuayr b. Hiyâr (ö. 808/1405).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, Kahire 1914, V, 366 vd.; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekâr), s. 5, 6, 34, 39, 40-47, 50-54, 56, 118-119; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 228; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 614 vd.; IX, 6 vd.; X, 68; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't- taleb* (Beyrut Amerikan Üniversitesi Ktp.), IV, 128-129; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr*, Süleymaniye Ktp., III, Ahmed, nr. 797, III, 27 vd.; a.e. (nşr. Muhammed b. Ali b. Hasan), Beyrut 1975, s. 106 vd.; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, VII, 186; Makrîzî, *İttî'âzû'l-hunefâ* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1967, s. 252; İbnü'l-Furât, *Târîh* (Rabat Ktp.), VI, 119; Zambaur, *Manuel*, s. 102; Devâdârî, *ed-Dürretü'l-muğî'e*, Kahire 1961, s. 123 vd.; Mustafa Murâd ed-Debbâğ, *Bilâdünâ Filistîn*, Amman 1384-96/1965-76, IV, 392-395; Mustafa el-Hiyârî, *el-İmâretü't-Tâ'iyye*, Umman 1981, s. 41 vd.; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983, s. 64-65.

MUHAMMED ABDÜLKÂDİR HUREYSÂT

CERRÂHİYYE

(جراحية)

Halvetiyye-Ramazâniyye tarikatının
Nüreddin Cerrâhî'ye
(ö. 1133/1721)
nisbet edilen bir kolu.

Nüreddin Cerrâhî'nin tarikat silsilesi, şeyhi Alâeddin Ali Köstendilî (ö. 1143/1730-31), Ali Lofçavî, Debbâğ Ali Rûmî, Mestçizâde İbrâhim Rûmî, Mestçi Ali Rûmî vasıtasıyla Ramazâniyye'nin kurucusu Şeyh Ramazan Mahfî'ye (ö. 1025/1616), daha sonra Muhyiddin Karahisârî, Kâsım Çelebi ve İzzeddin Ali Karamânî ile Halvetiyye'nin dört ana kolundan biri olan Ahmedîyye'nin kurucusu Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin'e (ö. 910/1504) ulaşır.

Tarikatın kurucusunun sahâbeden Ebû Ubeyde b. Cerrâh neslinden geldiği veya İstanbul'un Cerrahpaşa semtinde doğduğu için "Cerrâhî" nisbesini aldığı ve tarikatına da Cerrâhiyye denildiği şeklindeki rivayetlerden ikincisinin doğru olduğu kabul edilir.

Nüreddin Cerrâhî hilâfet aldıktan sonra İstanbul Karagömrük'te Canfedâ Hatun Camii'nin yanında Bakkal İsmâil Efendi adlı bir kişi tarafından kendisi için yaptırılan konakta bir süre ibadet ve irşad-